

JÓN LEIFS

od Varèsea
do Bartóka
na islandski
način

trpimir matasović

Sveprisutna potreba tržišta za uvijek novim sadržajima u glazbenoj se reproduktivni očituje i u sve većem zanimanju za dosad zanemarene dijelove opusa velikih skladatelja, ali i za opuse dosad zanemarivanih autora. Razvidno je to ne samo u oživljavanju opusa malih majstora koji su pripadnici sredina s velikom glazbenom tradicijom nego i onih autora čije je stvaralaštvo bilo zanemarivano isključivo zbog pripadnosti takozvanim rubnim sredinama.

Jedna je od takvih umjetničkih osobnosti i islandski skladatelj Jón Leifs (1899. - 1968.), čija su djela u posljednjih nekoliko godina postala ne samo jedan od glavnih islandskih izvoznih proizvoda nego i pravo otkriće jednog opusa koji nesumnjivo iziskuje ne samo temeljitu revalorizaciju nego i zaživljavanje na svjetskim koncertnim podijima. Razloge kasnog prepoznavanja pravog značaja Leifsovog opusa valja prije svega tražiti u njegovoj vlastitoj sredini. Naime, dok su u međuratnom razdoblju Leifsovi skladateljski postupci bili nedvojbeno preradikalni za tada prilično konzervativan glazbeni Reykjavík, dotle je u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata objektivno sagledavanje kvalitete njegovog opusa bilo otežano izvanglazbenim, konkretnije rečeno biografskim kontroverzama.

Činjenica da je sve do 1944. djelovao u nacističkoj Njemačkoj priskrbila je Leifsu optužbe za kolaboracionizam s Hitlerovim režimom, te dodatno odgodila prihvaćanje njegove glazbe.

Osnovno nadahnuće gotovo cjelokupnog Leifsovog opusa bio je Island - njegova priroda, povijest i mitologija. No, nadahnuće Islandom i njegovom kulturom nije ostalo samo na razini izvanglazbenih poticaja. Naprotiv, kao aktivni sakupljač islandskih folklornih napjeva, Leifs je islandski folklor iskoristio i kao osnovno polazište svog skladateljstva. Napjevi koje Leifs koristi pripadaju najstarijim slojevima islandskog glazbenog folklor. Dvoglasni napjevi *tvísöngur* postali su tako sa svojim pomacima u paralelnim kvintama osnovicom Leifsovog harmonijskog jezika, dok asimetrični obrasci recitativnih napjeva *rímur* predstavljaju temelj njegove osebujne ritmike.

Razvoj osobnog skladateljskog jezika kretao se postepeno. Najranija su tako Leifsova djela ili obrade folklornih napjeva, kao u nekoliko ciklusa glasovirskih skladbi, ili djela u kojima se folklor koristi na razini citatnosti, kao u ranim vokalno-instrumentalnim skladbama, poput primjerice *Islandske uvertire* i *Islandske kantate*. Leifs međutim vrlo brzo nadilazi pristup folkloru na razini citatnosti, te kreće vlastitim putem, na kojem će folklor biti tek polazište organiziranja glazbene građe. U tom pogledu Leifs je na tragu jednoga Bartóka, premda je njegov *novi primitivizam* u nekim segmentima moguće uspoređivati sa skladateljstvom Carla Orffa. Međutim, njegova radikalnost hrvatskom slušatelju neizostavno priziva asocijacije i na Josipa Štolcera Slavenskog.

Svakako najistaknutiji i najreprezentativniji segment Leifsovog opusa predstavljaju njegove monumentalne orkestralne i vokalno-instrumentalne skladbe. Njihov vrlo prepoznatljiv zvuk rezultat je ne samo već spomenute iz folkloru proizišle harmonijske i ritamske komponente nego i krajnje specifične instrumentacije. Za nju su osobito karakteristične dvije osobine: istovremeno korištenje ekstremno visokih i dubokih registara melodijskih glazbala, posebice drvenih puhača, te izuzetno bogata udaraljkaška komponenta. Ona će u svojoj razrađenosti i novosti pristupa prizvati i asocijaciju na još jednu Leifsu srodnu skladateljsku osobnost - Edgarda Verésea. Broj udaraljkaša, čak i preko dvadeset, potrebnih za izvedbu nekih Leifsovih djela učinio ih je doslovno neizvedivima i neizvedenima sve do prije nekoliko godina. Dodatnu, zbog izvodilačkih zahtjeva često nepremostivu prepreku predstavlja i nestandardni instrumentarij. Odnosi se to prije svega i opet na udaraljke, poput nakovanja, kamenih i drvenih blokova, lanaca, ali i sirena, topova, pa čak i kopija staronordijskih rogova *lur* iz brončanog doba.

Prvo veliko djelo u kojem su svi ovi kasnije karakteristični elementi Leifsovog stvaralaštva došli do punog izražaja jest njegova "Prva simfonija", podnaslovljena "Junaci saga". Premda ovdje još ostaje u okvirima prilično slobodno shvaćenog tradicionalnog simfonijskog ciklusa, programski je element od presudne važnosti, s obzirom da svaki od pet stavaka ocrtava karakter jednog od likova iz staroislandskih saga.

Pravi pak vrhunac Leifsovog opusa predstavlja nekoliko orkestralnih skladbi i oratorija. Četiri skladbe nadahnute islandskom prirodom - "Geysir", "Hekla", "Dettifoss" i "Hafís" - monumentalna su djela skladana za

izuzetno veliki orkestar, a gotovo sve iziskuju i sudjelovanje ljudskih glasova. Osobito je impresivna "Hekla", prikaz erupcije najvećeg islandskog vulkana, na glazbenom tržištu proglašena "najglasnijim ikad napisanim djelom klasične glazbe".

Tri su pak oratorija "Edda" nadahnuta staronordijskom mitologijom, te nose podnaslove "Stvaranje svijeta", "Život bogova" i "Usud bogova", obuhvaćajući tako kozmogoniju, panteon i eshatologiju germanskog mitološkog svijeta. Mitologijom je nadahnuta i "Baldu", jedina Leifsova opera u kojoj uz orkestar sudjeluju samo jedan solist i jedan recitator, dok su zboru povjerene samo vokalize.

Ipak, raznolikost Leifsovog opusa ne iscrpljuje se u monumentalnim orkestralnim okvirima. Naprotiv, svojevrsna sublimacija stila ostvarena je u nekoliko manjih skladbi - orkestralnim "Trima apstraktnim slikama", te u gudačkim kvartetima "Mors et vita", "Vita et mors" i "El Greco".

Posve drugu stranu Leifsovog umjetničkog lika predstavlja nekolicina komornih skladbi, poput skladbi "Elegija", "Utjeha", "Fine I" i "Fine II" za gudače, te nevelikog zbornog "Requiema". Pročišćena od gotovo ekspresionističkih akcenata, ova djela donose meditativno intonirano zvukovlje, zasnovano na praznim kvintama i poigravanju izmjenjivanjem durskih i molskih trozvuka.

Različiti su pristupi upoznavanju nama dalekih i stranih svjetova. Zbližavanje s glazbom Jóna Leifsa tek je jedan od mogućih načina upoznavanja duhovnog profila Islanda. Jer, Leifsova glazba, koliko god bila duboko individualna, istodobno je i sveobuhvatna u sažimanju cjelokupne islandske kulture, povijesti i civilizacije.

Izabrana diskografija Jóna Leifsa:

Geysir, Landsýn, Tri slike, Hekla

Reykjavík Male Choir, Iceland SO, Paul Zukofsky ITM 6-04

Baldur

J. Sigurðarsson, Icelandic Youth Orch., P. Zukofsky CP2 106/7

Gudaći kvarteti: Mors et vita, Vita et mors, El Greco

The Yggdrasil Quartet BIS-CD-691

Glazba za glasovir: Reverie, Torrek-Intermezzo, Četiri djela, Islandska narodna pjesma, Islandski plesovi, Novi isladski plesovi, Pjesma dječaka

Örn Magnússon BIS-CD-692

Saga Symphony

Iceland Symphony Orchestra, Osmo Vänskä BIS-CD-730

Islandska uvertira, Islandska kantata, Elegija, Fine I & II

Chorus of the Icelandic, Iceland SO, P. Sakari CHAN 9433

Geysir, Trilogia piccola, Trois peintures abstraites, Islandski narodni plesovi, Loftr uvertira, Consolation

Iceland Symphony Orchestra, Osmo Vänskä BIS-CD-830

Koncert za orgulje i orkestar, Varijacije na temu, Dettifoss,

L. van Beethovena,

B. S. Sólbergsson, L. Erlingsson, Iceland SO, En Shao BIS-CD-930

Islandska uvertira, Rekvijem, Loftr suita, Elegija...

Hallgrim's Choir, Iceland SO, En Shao BIS-CD-1030

